

בס"ד

שיעורי הגר"א עוזר שליט"א ראש ישיבת אתרי

המתקיימים בבית הכנסת "מאור ישראל", בראנד 18, הר נוף

בענין:

**מה שקנה
עבד קנה רבו**

- תלג -

נמסר בש"ק פ' נח ה'תשע"ו

בשבת פרשת לך לך יחל השיעור אי"ה ב 4:15 אחה"צ ויהיה בענין:

מה שקנה עבד קנה רבו

מנחה בשעה 3:55 אחה"צ

השיעור יאמר לעילוי נשמת הרב קלמן זאב לויץ הי"ד, שהיה ממשנתפי השיעור.

החל משבת הבאה, יועבר השיעור לליל שבת ויחל אי"ה בשעה 9:00 בלילה.

בברכת שבת שלום
המארגנים

לקבלת השיעורים באימייל יש לכתוב בקשה ל"תמותי עיצוב גרפי": timnal@zahav.net.il

מה שקנה עבד קנה רבו

וְתָרַע לך שהם שני דינים נפרדים, שהרי מצינו שהם שייכים זה בלא זה, דהנה מבואר בנדרים (פה) שהאדון לא יכול לזכות מתנה לאחר ע"י עבדו הכנעני, דיד עבד כיד רבו. כאן הרי אין חסרון בתוצאה, שאין העבד בא לזכות בנכסים אלא מגביה עבור אחר, אלא החסרון הוא במעשה הקנין, שהשתלטות העבד מיוחסת לרבו, כאילו האדון מגביה, וכמו שהאדון עצמו לא יכול להגביה עבור אחר את נכסיו, כך גם כשאומר לעבדו לעשות כן. הרי שאין הדין הזה מתייחס לתוצאה, לבעלות על הנכסים, אלא למעשה הקנין. מאידך, הכלל דמה שקנה עבד קנה רבו, הרי הוא אמור גם אם מעשה הקנין נעשה שלא על ידי העבד, שאם אדם זר אמר לחברו להגביה חפצו עבור עבד כנעני – הרב זכה. הרי גם כשהשתלטות לא נעשתה ע"י העבד אלא באמצעות אדם זר, ואין פגם במעשה הקנין מ"מ לא נקנה לעבד אלא לרב, דמה שקנה העבד קנה הרב וזכיית הנכסים של העבד הופכת להיות זכיית רבו. הרי לנו שני דינים נפרדים; יד עבד כיד רבו' הוא חסרון במעשה הקנין, גם באופן שהעבד לא אמור לקנות בנכסים, ודין נוסף ד'מה שקנה עבד קנה רבו' המתייחס לתוצאה, האמור גם באופן שמעשה הקנין נעשה ע"י אדם מבחוץ, ואין כלל חסרון במעשה אלא בתוצאה. הרי ששינוי הלשונות אינו מקרי אלא הם שני כללים נפרדים.

וְאִ"ב זהו עומק קושית הראשונים על הי"מ, כי הגמרא בגטין נקטה בדווקא הכלל דיד עבד כיד רבו, כי הטענה היא שכהרב נתן לעבדו כאילו העביר מידו לידו שלו, ואין כאן מעשה נתינה לעבד. ואם כן, שואלים הראשונים דלגבי החסרון הזה אין שום טעם לומר שיועיל הדין דע"מ שאין לרבו רשות, וכל מה שמצינו לחכמים דמועיל תנאי הוא כשאחרים נותנים לעבד, שאז החסרון הוא בתוצאה, דמה שקנה עבד קנה רבו, דיש כח בתנאי שלא חל הדין בתוצאה וכפי שיבואר להלן, אבל לגבי החסרון דיד עבד כיד רבו מה שייך תנאי, הלא מעיקרא אין כאן מעשה קנין, ואין סברא שיועיל תנאי דאין לרבו רשות, וממילא ודאי לא יהני שיועיל האדון לעבדו.

וַיֵּשׁ להוסיף ולחדד עוד, דהנה צריך להבין את יסוד המחלוקת של ר"מ וחכמים, האם מועיל תנאי דע"מ שאין לרבו רשות אם לאו. ונקדים את עיקר הפירוש בדברי חכמים, ואח"כ נראה לדון במאי פליגי עם ר"מ. דהנה כמעט כל הראשונים תפסו דמייירי כאן בדיני תנאים, נתינה בתנאי ע"מ שאין לרבו רשות. ודנו אם צריך תנאי כפול, או דלמא ב'על מנת' א"צ תנאי כפול. ויש שיטת יחיד של הריטב"א שנראה לו שאינו מדיני תנאי אלא מדין שיויר, דהנותן משייר במתנה שלא תחול בה הזכות של האדון לזכות מהעבד, כאילו את החלק הזה אינו נותן. ויתבאר בע"ה להלן.

וְכַאֲן יש קושי בפשט, דהנה בהלכות תנאים התנאי יכול לפעול לחיוב או לשלילה, שיתקיים המעשה או לא יתקיים, כגון הנותן מתנה בתנאי שילך למקום פלוני, הרי או שיקנה או שלא יקנה, אבל לא יכול לחול ע"י התנאי דבר שלישי, וא"כ תימא מה שייך לומר שכשאדם נותן מתנה לעבד בתנאי שרבו לא יזכה, שהעבד קנה, הרי דין התורה שהרב קונה וא"כ כשנותן על תנאי הרי

א איתא בסנהדרין (צא). כשבאו בני אפריקה לדון עם ישראל אצל אלכסנדר מוקדון אמרו לו ארץ כנען שלנו היא, שהרי אנו מבני בניו של כנען. והשיב להם גביה בן פסיסא ממקרא שבתורה "ויאמר ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו", והרי עבד שקנה נכסים עבד למי נכסים למי, מה שקנה עבד קנה רבו, הרי שיש זכה בארץ כי הוא אדונו של כנען. ושואלים בעלי התוס' והחזקוני (ריש בראשית), ממה שרש"י הביא מר' יצחק שלכך פתחה התורה בבראשית, שאם יאמרו אוה"ע לסטים אתם שכבשתם את הארץ, ידעו שהקב"ה נתנה להם וכשהוא רוצה נטלה מהם ונתנה לנו. ושאלו מה טענתם מעיקרא הלא מה שקנה עבד קנה רבו. ונאמרו כמה תירוצים בבעלי התוס' ובמפרשי רש"י. י"א שעדיין יש טענה לאומות שהרי לא רק שם אדונו אלא גם יפת, וגם בבני שם אנו לא היחידים מבניו. ובגור אריה שם תירץ שיש כאן מחלוקת בין הגמרא בסנהדרין למדרש שהביא רש"י (מתנחומא), והיא מחלוקת תנאים בקדושין כג עפ"י הגמרא, דלכו"ע אין קנין לעבד בלא רבו, דמה שקנה עבד קנה רבו, אבל נחלקו האם אחרים יכולים ליתן לעבד ע"מ שאין לרבו רשות. דלר"מ לא מועיל ולחכמים מועיל. וא"כ בזה המחלוקת, שנח נתן הארץ לכנען ע"מ שאין לרבו – שם – רשות בארץ, לר"מ לא מועיל התנאי ושם זוכה בארץ, והתנחומא סובר כחכמים שמועיל התנאי.

וַיֵּשׁ להעמיק בבאור נידון זה, דלכו"ע מה שקנה עבד קנה רבו, אלא שנחלקו אם מועיל תנאי. והנה שיטת יש מפרשים' המובאת בתוס' טוך וברשב"א וריטב"א בקדושין שם, שלחכמים לא רק אחרים יכולים ליתן ע"מ שאין לרבו רשות אלא אף האדון עצמו יכול ליתן מתנה לעבד ע"מ שלא יהיה לעצמו רשות. ודייקו כן מלשון הגמרא (בקדושין כד). והתוס' (שם) נקטו להדיא דלא כה"מ, שרק אחרים יכולים ליתן לעבד ע"מ שאין לרבות רשות, אבל לא האדון עצמו, ופירשו לשון הגמרא שם באופן אחר. גם הרשב"א והריטב"א דחו שיטת הי"מ בשתי ידים, והקשו מהסוגיא בגטין (עז), דפריך איך אדון יכול לשחרר עבדו בשטר הלא יד עבד כיד רבו, ומשני דגטו וידו באין כאחד. ומעיקרא מאי קושיא הלא לה"מ האדון יכול ליתן מתנה לעבד, וכשנותן לו גט שחרור הרי זה כאומר על מנת שאין לי רשות, ולמה צריך לגדר מחודש דבאין כאחד. ומצוה ליישב דעת הי"מ.

וְהַנְה הקושיא אינה רק מצד הדין אלא גם ביסוד הסברא, כי כשמדייקים רואים שיש שינוי בלשונות הש"ס, דלשון הגמרא בכ"מ הוא 'אין קנין לעבד בלא רבו', או בלשון חיובית: 'מה שקנה עבד קנה רבו', ואילו לשון הגמרא בגטין שם הוא 'יד עבד כיד רבו'. והשינוי אינו במקרה, אלא ברור שיש כאן שני כללים החלוקים ביסודם. הכלל ד'מה שקנה עבד קנה רבו', או 'אין קנין לעבד בלא רבו' הוא דין בתוצאה, בבעלות על הנכסים, שעבד שזוכה בנכסים הנכסים מה שהוא קונה נקנה לרבו, הבעלות היא של רבו ולא שלו. ואילו הכלל 'יד עבד כיד רבו' הוא דין במעשה הקנין, שכשעבד עושה מעשה קנין אנו לא רואים זאת כמעשה קנין של העבד אלא כאילו מעשה הקנין נעשה ע"י הרב. שענינו של מעשה קנין היינו ההשתלטות על החפץ, והעבד היותו ושייך לגמרי לרבו כשורו וחמורו, הרי רואים את ההשתלטות כמיוחסת לרב.

וא"כ י"ל שגם לדרך הריטב"א שמדין שיור הוא בהא פליגי, שנראה ברור דלא יעלה על הדעת לומר שיור אלא אם הזכייה עוברת דרך העבד, די"ל שמשייך במתנה את זכות האדון שרוכבת על זכות העבד, אבל אם אין כלל כח בעלות עצמית לעבד, מה שייך לדבר על שיור והרי סו"ס אין לו למי לתת, דאין מתנה לעבד כלל. ושוב י"ל שזו נקודת המחלוקת, דלר"מ לא שייך שיור כי ס"ל שזכיית האדון ושיורה ואין לעבד שייכות למתנה, ולחכמים זכיית האדון עוברת דרך העבד ושפיר שייך לשייר את זכיית האדון.

מ"ב נמצא לפי זה שסוף דבר, לחכמים דמהני ע"מ שאין לרבו רשות, זהו רק בגלל שהאדון זוכה דרך העבד ומכחו. וא"כ הרי מתחדדת יותר קושיית הראשונים על היש-מפרשים, שהרי שני הכללים הנ"ל, 'מה שקנה עבד קנה רבו' האמור בתוצאת הקניין, ויד העבד כיד רבו' האמור במעשה הקניין, יש ביניהם חילוק ביסוד דינם, דאמנם בדינא ד'מה שקנה עבד קנה רבו' ייתכן לומר – וכך ס"ל לחכמים – שיש לעבד כח בעלות בעצם אלא שהאדון זוכה ממנו, ולכן שייך לומר שהתנאי מפקיע את כח זכיית האדון, אם ע"י שעשאה חלות שסתרה את עצמה אם ע"י דין שיור, אבל כלפי דינא דיד העבד כיד רבו' דהינו שאין מעשה קנין כלל אצל העבד כנ"ל, היאך יעלה על הדעת שיוכל האדון ליתן מתנה לעבד, והלוא אין לו יד לעשות קניין, וזה עומק הגמרא בגטין דנתינת הגט דהוי כנותן מימינו לשמאלו. ומצוה גדולה לתרץ קושיא אלימתא זו, שהיא הן מגמרא הן מסברא.

ב ותחילה נבאר שיטתם בסברא. דהנה לחכמים מועיל שיתנו אחרים לעבד ע"מ שאין לרבו רשות בו, ונחלקו הראשונים האם יכולים ליתן ב'ע"מ' גם לעבד עצמו, שהעבד יגביה את המתנה ויזכה בה, או לא מהני אלא כשמזכים לו על ידי אחר; הרשב"א והריטב"א (בגטין עז) נוקטים להדיא דדווקא ע"י זכיית אחר מהני לחכמים אבל לא ע"י העבד עצמו. פירוש לפירושים, שלמרות שיעל מנת' מהני כנגד הכלל 'מה שקנה עבד קנה רבו' כנ"ל, אבל סוף סוף העבד עצמו לא יכול לזכות בעצמו משום חסרון במעשה הקנין שלו, דהא 'יד העבד כיד רבו' וכנ"ל. אכן החזו"א (אה"ע קמז) כתב דלשון הרמב"ם (סוף"ג זכיה) מדויק בבירור שבאופן שמועיל 'על מנת' מועיל גם אם העבד עצמו מגביה. וצריך להבין טעמו. וחזינן יסוד גדול, שגם בדין דיד העבד כיד רבו, האומר שאין לעבד כח מעשה קנין, דההשתלטות של העבד על החפץ מיוחסת לרבו, למד הרמב"ם שזה נכון רק בממון שיש לרב שייכות זכיה בו, וכיון שאינו מופקע משייכות, ממילא השתלטות העבד על אותו ממון מתייחסת לרב, אבל כשמדובר במתנה לעבד ע"מ שאין לרבו רשות בו, הרי זה ממון שהרב מופקע לגמרי ממנו, וממון המופקע לגמרי משייכות הרב מופקע גם ממעשה השתלטות שלו, וממילא שוב מעשה ההשתלטות מיוחס לעבד. ואילו הרשב"א והריטב"א סוברים שזו הלכה מוחלטת שלעולם אין מושג של השתלטות העבד.

ואם כך הרי אפשר להבין בסברא את היש-מפרשים, כיצד האדון יכול לתת מתנה לעבד – דס"ל שבממון שאין לרבו שייכות, ההשתלטות מתייחסת לעבד, והרי באופן שהרב נותן לעבד, הרי כל אותה הגבהה של העבד עניינה השתלטות שאין לרב שייכות בה, על כן בזה מועיל מעשה קנין שמתיחס לעבד.

או שהמעשה יחול וייקנה לרבו או שלא ייקנה כלל, והיאך קורה שע"י התנאי נוצר דין חדש שהעבד קונה ולא הרב. ובוה האיר הגרש"ק את עניינו (בקונטרס בדיני תנאים בסוף קדושין ובעוד מקומות) על פי הכלל שהוכיח שחלות שהיא סיבת הביטול של עצמה אינה חלה כלל. והביא דברי התוס' בגטין (פג), בנידון המגרש את אשתו ע"מ שלא תינשא לשמעון והלכה ונישאה לשמעון, הרי כשנישאה לא נתקיים התנאי והגט בטל והרי היא אשת איש וא"כ לא חלו כלל נישואי שמעון ואזי ממילא לא בטל התנאי והגט חל, וחוזר חלילה. וכתבו התוס' שהגט חל ונישואי שמעון לא תפסו. וצ"ב, אם היא פנויה היאך יתכן שנישואי שמעון לא חלו, ואיך חל כאן מצב ביניים, שהיא פנויה אבל נישואי שמעון לא תופסים. ואמר הגרש"ק שחלות שהורסת את עצמה, כלומר שהיא סיבת הביטול של עצמה, לא חלה כלל, והרי הקדושין של שמעון הם חלות שהורסת את עצמו, שאם הם יחולו הרי הם מהווים סיבה לכך שלא יחולו, וכיוון שהסיבה שיחולו היא גם מסובבת שלא יחולו, כה"ג לא חלה כלל.

וא"כ אמר הגרש"ק שזהו טעם חכמים שיכול להיות שהעבד זוכה ולא הרב, כי ע"י התנאי הוא הופך את הזכיה של הרב במתנה לחלות שהורסת את עצמה, שהרי אם הרב יזכה הרי זו סיבה שלא יזכה, דלא נתקיים התנאי והמתנה בטלה, ולכן לא זכה הרב.

הרי לנו שני מהלכים בבאור דעת חכמים דנותן מתנה לעבד ע"מ שאין לרבו רשות בו העבד זכה. לרוב הראשונים זהו מהלכות תנאי, והביאור כהגרש"ק, שהתנאי הופך את זכיית האדון לחלות המבטלת את עצמה, ולדעת הריטב"א זהו מהלכות שיור שמשייך בקנין המתנה. ויל"ע מהו טעמו דר"מ דלא מהני ובמאי פליגי, וכבר דברו בזה הראשונים. ונראה לבאר עפ"י דהראב"ד באופן זה, דהנה הרשב"א הביא מהראב"ד שפירש פלוגתת התנאים, דר"מ סבר שנותן המתנה לא התנה עם האדם הנכון, עם מקבל המתנה דהיינו האדון, לכך התנאי עם העבד ע"מ שאין לרבו רשות בו אינו כלום. וחכמים סוברים דחשיב כמתנה עם מקבל המתנה. ונראה לבאר המחלוקת, דפליגי במה שחקר בספר אמרי משה (כה) האם בעצם יש זכיה לעבד אלא ששוב האדון זוכה מן העבד, דמה שקנה – כבר העבד חזר וקנה אותו רבו, או דלמא לעבד אין שום כח עצמי להיות בעלים על הנכסים, אלא כל נכס שאמור היה ליקנות לו נקנה ישירות לרבו, כי כל קניית העבד הוא של רבו. ונראה ברור שלהראב"ד בהא פליגי ר"מ וחכמים, דלר"מ העבד אינו הכתובת להתנות, ולחכמים כן, דר"מ ס"ל כהצד שהאדון זוכה ישירות, וא"כ העבד אינו שייך כלל להך מתנה ואין שייך להתנות עמו, ולחכמים הרב זוכה דרך העבד, ושייך שפיר להתנות זאת בנתינת העבד.

ואם כך, הרי לפי מה שביאר הגרש"ק בהא דמהני התנאי לחכמים שלא יזכה בו הרב, משום שהתנאי יצר חלות הסותרת את עצמה, א"כ שוב נאמר לפי הראב"ד שיש לפרש הפלוגתא כך: דכיוון שהא דמהני התנאי הוא רק משום שזכיית האדון לא יכולה לחול משום שנעשתה חלות ההורסת את עצמה, אם כן זה יתכן רק לפי ההבנה שבעצם מקבל המתנה הוא העבד, והאדון זוכה דרכו, שהם כמו שני שלבים ושייך שאחד מהם לא יחול, אבל לר"מ שהאדון הוא המקבל הישיר, הרי גם אם זכיית האדון הורסת את עצמה, סוף סוף בדין הוא שלא יחול כלום ומדוע שייכה העבד, ומשום הכי ס"ל שלמעשה הרב זוכה, כיוון שהתנאי אינו כלום].

אף בבולט. ולפי יסוד הגר"ח מתחדד החילוק שבין חצר ליד, ואין ללמוד לעניין זה יד מחצר, דבבבבב שהשליטה הינה מכח שנמצא החפץ בחצר השייכת לו, הרי מה שמחוץ לה אין הקונה שולט בו, אבל ביד השליטה היא בכל מה שהיד אוהזת, וכגון הקונה מחברו לולב ביד, הרי שולט בלולב כולו ולא רק במה שבתוך כף היד. ובאמת בחצר נמי, באופן שהשליטה מתיחסת לכל החפץ מהני, וכמו שהוכיח האבנ"ז מפיל העומד על גבי כלים, בפ"ק דקדושין].

ובין שכן, לא אכפת לן שיד השפחה נשארת שייכת לאדון, שאמנם היד החומרית של האדון, אבל קנין יד מועיל מצד השתלטות האישיות על החפץ, והשליטה מיוחסת לאדם כולו ולא לידו, וא"כ כיוון שהשפחה עושה מעשה השתלטות על החפץ ובאישיות הזו נמצא העובר, והרי משחרר חצי עבדו קנה, הרי יש כאן שליטה של חצי זה, שהוא העובר, הגם שהיד החומרית תישאר לגמרי של האדון, ושפיר יש להחשיב את שחרור העבד ואת זכייתו בגט כבאים כאחד (ע' קה"י ב"מ על דף ט בענין חצר מהלכת).

אבל עדיין קשה טובא, והגר"ח (בסמנסייל גטין כג) הרגיש בזה, שאף כי נסכים עם עיקר הסברא הלא סו"ס יש כאן השתלטות

שמתחסת גם לאדון, שהרי גם הוא נשאר בעלים, והרי זו השתלטות משותפת, וא"כ הא לא עדיף מחצר השותפין שאין קונים זה מזה באותה חצר, שכיון ששניהם שותפים לא יצא החפץ מרשות המקנה. ותירץ הגר"ח בקצרה, ועומק כוונתו דלא דמי לחצר השותפין, דשאני חצר שהקנין מועיל מכח שהחצר שלי ולכן השליטה מתיחסת אלי, על כן בחצר השותפין שהיא של שניהם, גם השליטה היא שליטה משותפת מכח החצר של שני השותפין, על כן לא נחשב שיצא מרשותו, אבל ביד היות והשליטה היא ישירה של האדם, הלכך לעובר ולאדון יש לכל אחד שליטה נפרדת, שהרי השליטה מתייחסת לאישיות ולא למקום הימצאות החפץ, והיות והאדון והעובר הם שני אישים נפרדים, אין זו שליטה משותפת, כי לכל אחד מהם יש שליטה מכח היותו אישיות לעצמה. [והוסיף הגר"ח לבאר דלכאורה יש חסרון דאגידא גביה, כמשיחה בידו, שהרי גם האדון שולט. וביאר עפ"י"מ שהוכיח מרש"י ר"פ הזורק דחסרון דכריתות הוא חסרון בנתינה, ועד כמה שאנו אומרים שיש כאן נתינה נפרדת בפנ"ע לעובר ולא שליטה משותפת, שוב לא חסר בכריתות].

והוכיח הגר"ח מהגמרא בגטין (עח) שדנה על זורק גט לאשה לדי' אמות שהגיעה לתוכן ביחד עם הבעל, ומשמע בגמרא שהנידון הוא רק משום דא"א לצמצם, אבל אם הגיעו ביחד מהני. ומוכח כיסוד שלו, שכל השתלטות עומדת בפני עצמה. [וכנראה הבין הגר"ח שקנין ד' אמות אינו מכח שכאילו הקנו לו את ד' אמותיו שייחשבו כחצרו לקנות לו, אלא שתקנו חכמים שהד' אמות ייחשבו כשליטת האדם לקניין. ונחלקו בזה ראשונים ואחרונים. ע' דברי יחזקאל].

ואם כך, הרי מעתה צ"ב מה שורש הפלוגתא בראשונים, דהתוס' ותורא"ש מיאנו בתירוץ זה. והיה אפשר לומר שהם סוברים שאף אם קנין יד תלוי בשליטה המציאותית ולא בבעלות על היד, סו"ס השליטה משותפת לעובר ולאדון והוי כחצר השותפין, או משום שחסר בנתינה ובכריתות. אך בלשון התוס' מבואר בעליל שלא זו הסיבה, אלא דפליגי על עיקר ההנחה של הגר"ח וס"ל שמתחשבים ביד החומרית, שהרי מדגישים בלשונם שאת היד לא

ומתאים הדבר בשיטת הראשונים, דהרשב"א והריטב"א לשיטתם (בקדושין כג) חולקים על הי"מ, כי לשיטתם לעולם אין לעבד אפשרות השתלטות, גם באופן שהרב מופקע מכל זכות בממון. ואילו הי"מ מובנים לפי סברת הרמב"ם. אכן יש להדגיש שמהרמב"ם אין הכרח לחדש כהי"מ – שהרי מהרמב"ם עצמו מדויק שם דלא כהי"מ, ולא מהני זכיית העבד מהאדון עצמו רק מאחרים – כי סברת הי"מ מחודשת יותר, דהרמב"ם לא מיירי אלא בממון של אחרים שאין לרב שום שייכות בו, וגם ניתן ע"מ שאין לו רשות, והריהו מופקע לגמרי מאותו ממון, [ואפשר להטעים הדברים, שהרי זה כמי שהקנו האחרים לעבד על ידי שהאדון יגביה עבור העבד, דשפיר יהני לחכמים, דמסתבר דלא גרע יד האדון מיד אחרים], אבל כשהאדון נותן הרי יש לו כח שליטה בממון, ובקנין הלא צריך מעשה הוצאה מרשותו, וכלפי ממון זה, גם כשהעבד מגביה ההשתלטות היא של הרב. והי"מ חידשו שסו"ס כיון שהגבהה זו נעשית לצורך קנין שאין לרבו רשות, הרי לגבי הגבהה זו הרב מופקע מהשתלטות מהגבהה זו.

א אלא שעדיין קשה מהגמרא בגטין, דמבואר שכשנותן גט לעבד לא מהני לולא סברת 'באין כאחת'. ויש להקדים ענין דק, דהנה מבואר בגמרא (שם כג:) שעבד יכול לקבל גט שחרור עבור עצמו מאדונו, דגטו וידו באין כאחד, אבל אין יכול לקבל ג"ש מרבו עבור עבד כנעני אחר של רבו, דהא ידו כיד רבו והרי אינו משתחרר. ואעפ"כ איתא בברייתא שם דהמשחרר עובר במעי שפחתו ונותן הגט לשפחה מהני. ומפרש דאתיא כרבי וס"ל דהמשחרר חצי עבדו קנה, וגם ס"ל דעובר ירך אמו, וא"כ הוי כמשחרר חצי עבד, והרי השפחה מקבלת הגט עבור חצי מעצמה ושפיר אמרינן גטו וידו באין כאחד כלפי העובר. ושאלו התוס', הלא סו"ס את היד המקבלת הגט אינו משחרר והרי הוא נותן את הגט לידה וידה עדיין כיד רבה. ונשארו בקושיא. ואמנם התורא"ש מכח קושיא זו העמיד שאין יכול ליתן לשפחה בעצמה אלא לתת לאחר שיזכה עבור הולד. ונסתייע מהירושלמי. ואילו הרמב"ן והר"ן למדו הגמרא כפשוטה ושאלו כהתוס', ופירשו שלגבי אותו הולד אנו דנים שגטו וידו באים כאחד. וצ"ב.

ובפשטות יש לפרש דבריהם כפי שכתבו הגר"ח (בפ"ז מדיני עבדים) וחזו"א (קמז) לתרץ קושית התוס', שהדין של קנין יד [שהוא לדעת כמעט כל הראשונים מדאורייתא. וברש"י יש מבוכה, יש מגדולי האחרונים שנקטו שאין לדעתו קניין יד אלא הגבהה (מגיני שלמה ופנ"י כתובות לא; קצוה"ה רסח ורעק"א בתשו' - כפי שנראה מפשטות דבריו בכתובות שם. ואכן התוס' והראשונים שם תמהו על רש"י), אך ברש"י שם להלן משמע שיש קנין יד לעצמו ולא משום הגבהה, כמו שעמדו על כך הדב"א והאמ"ב. והרי חצר משום יד אתרביא – הרי יד זו השליטה הגמורה ביותר], אין זה מפני שהיד היא שייכת לאדם, אלא משום השתלטות ישירה של האדם, שהמחזיק בדבר בידו הוא שולט בדבר, והרי זו שליטה במציאות, ולא מפני שהיד שייכת לו, ואינו דומה לחצר ששם נחשב החפץ שבתוך החצר ברשותו ובשליטתו אך ורק משום שהחצר שייכת לו.

ומכאן זה יש להשיג על מה שנקטו הנתיבות (קצה) ורעק"א והמקנה שקנין יד לא מועיל רק אם כולו ביד האדם. אבל לא בבולט. והנתיבות דימה זאת לחפץ ארוך שחלקו מונח מחוץ לחצר. אך במקום אחר (שיעור האיניו) הראנו מכמה מקומות דמהני

השטר, משא"כ בגט שא"צ לזכות בגט אלא מעשה נתינה, בזה שייך לדון באין כאחד, דנתינה היתה כאן. והוכיח הקצות מהא דגטין (פ) שאם כתב הגט על איסור"נ כשר, הגם שאין זכיה באיסור"נ. ועוד הוכיח מדמתגרשת האשה בע"כ והרי א"א להקנות בעל כרחיה. [והגרא"ו בקדושין (קלח) תמה דמה הועיל, הלא סו"ס בלא באין כאחד הלא גם נתינה לא נחשב, כמבואר בגמרא, דכאלו נתן מידו לידו, ומה הועלת בזה שלא צריך זכיה, סוף סוף גם נתינה אין, ועדיין קיימת סתירה הגיונית בהא ד'באין כאחת', שמהיכן הכול מתחיל. ויתבאר להלן].

והקשה האמר"מ, מהא דאמרינן בגטין (לט) באדון שרצה לשחרר שפחתו הכנענית ושדי לה כומתא, ואמר ר"נ דלא מהני משום דהלכה כרב שכליו של קונה בעינן. ופרש"י ותוס' שרצה לשחררה בקנין סודר, וללוי דאמר בכליו של מקנה – שפיר קנתה עצמה, שהרי כך עושים קנין סודר, אבל לרב שק"ס צריך להיות בכליו של קונה דווקא, לא מהני. וקשה, לפי מה שכתב הקצות שבדבר שצריך זכיה לא שייך לומר 'באין כאחת', א"כ אמאי ללוי ניחא, הרי סו"ס לא יכולה לזכות בסודר [דהא ללוי דהסודר של מקנה, הקנין נפעל על ידי שהקונה זוכה באותו סודר, וכדלהלן]. דיד עבד כיד רבו, וכשצריך זכיה אין אומרים 'באין כאחת'. וכתב האמר"מ שמכאן הוכחה לדעת הי"מ שאדון יכול לתת מתנה לעבדו. ולכן שפיר מהני זכיה בכומתא, בלא דינא ד'באין כאחת'. ויש להוסיף לדבריו לפי מה שאמרנו קודם בהסבר הי"מ, דדוקא בגט שחרור אמרינן בגמרא דבעינן לכללא ד'באין כאחת', כי שם יש דין מיוחד ד'ונתן בידה' שלא סגי בשליטה של קנינים אלא צריך יד או חצר חומרית של העבד, ולכן חסר ביד עבד לולא ד'באין כאחת', שבמקום שצריך נתינה אמרינן באין כאחד, אך בכומתא אנו באים לדון בהלכות קנינים, ושם אמנם לא מהני באין כאחד כדברי הקצות, אך בהלכות קנינים הלא האדון יכול להקנות לעבד.

ועתה צריך להבין מה יענו שאר הראשונים מהוכחה גדולה זו. ובפשטות יש לתרץ עפ"י ד'האחיעזר והחזו"א, שהקשו על הקצוה"ח הנ"ל מהא דכומתא, ועל כן נטו מדברי הקצות ופירשו באופן אחר החילוק בין גט לעבד לבין נותן שטר בקרקע שבא להקנותה, שיש לחלק בין חידוש של בעלות לבין סילוק המונע. כלומר כאשר בא להקנות לחברו קרקע ואנו באים לחדש לו בעלות, בזה לא שייך לחדש קניין ע"י 'באין כאחת', שהרי אין לדבר התחלה, שכ"ז שאינו בעלים אין השטר בחצרו. משא"כ בעבד הרי בעצם הוא אדם ויש לו יד אלא שהשייכות לאדונו מפקיעה ממנו את ידו, ורק בפועל אין לו יד אבל בעצם אם יסולק הדבר המונע, בעלות האדון, לא צריך לחדש לו יד אלא יש לו אותה ממילא, כל שאין לו מפריע ומונע. ובזה שייך לומר באין כאחד, כי לא באים לחדש לו יד אלא לסלק לו המונע, וסילוק המונע בא כאחד עם זכיותו בגט. ולפי"ז ל"ק מהא דזרק לה כומתא, דלעולם גם במידי דזכייה אמרינן באין כאחד, ובלבד שזה סילוק המונע ולא חידוש בעלות, ולכן ללוי דק"ס נעשה בכליו של מקנה שפיר זכתה השפחה בסודר עם שחרורה, כיוון שאין כאן קניין חדש בעצמה אלא סילוק בעלות האדון ממנה המונע אותה מלזכות.

וא"כ לא קשה על החולקים על הי"מ מההיא דכומתא, כי שם מהני משום 'באין כאחת' וכמו שנקטו הגר"ח"ע והחזו"א. אלא שדרך זו אינה מיושבת, שעדיין תקשה שיטת הרמב"ן,

שחרר, ומושמע שאם היה משייר את רגלה כן היה מועיל כי סו"ס היד נשתחררה שלו וא"א לומר גטו וידו באין כאחד. הרי שמתחילים ליד החומרית. ויש לבאר סברתם, הלא לכאורה השליטה מתיחסת לכל האישיות.

וי"ש להטעים היטב סברת התוס', שאמנם מודים להגר"ח שבגדרי קנינים דעלמא, מצד קנין יד יש מקום גדול לומר שהבעלות על היד החומרית לא מעלה ולא מורידה, אבל בגט שחרור מגרעת היד החומרית. ויש לפרש דהנה שיטת כל הראשונים (בגטין עז) שאין מועילים קנינים בגט. [ברש"י נראה לכאורה שאפשר להקנות הגט באגב ולא רק בידה או בחצרה, אך הראשונים תמהו דקנינים לא מועילים אלא בידה או בחצרה. ובמק"א התבאר שגם רש"י מודה לזה, וכונתו שם בענין אחר. ומה שרואים בתוס' והרבה ראשונים שלא מועיל אלא בנתינה לידה או לחצרה הראויה לקנין, הבאור פשוט הוא, משום דבעינן נתינה לידה שהיא שולטת בה, כדברי רש"י שחצר מועיל כי יד' פירושו רשות, ויקח את כל ארצו מידו – מרשותו ושליטתו, והמודד לשליטה הוא הראויה לקנין, שאם היד או החצר ראויה לקנין הרי זו שליטה, שהרי קנין עצמו היינו מעשה השתלטות, אבל סוף דבר בגט לא סגי בקנין, אלא צריך נתינה לידה או חצרה דוקא]. ואם כן יש לומר שתוס' נקטו שרק בגט שחרור דילפינן מאשה, יש גרעונא בחצר החומרית, שאמנם מצד השליטה המופשטת להחשב מעשה קנין בדיני קנינים צדקו דברי הגר"ח והחזו"א שהשליטה מתיחסת לכל האדם, וסגי ביד כזאת להחשב מעשה קנין, אבל סו"ס כיון שהגט ניתן ליד או לחצר דווקא, והיד שייכת לאדון, הרי חסר באותה נתינה כשהמקום עצמו אינו שייך לה, ואין כאן 'ונתן בידה'.

ועב"פ הרי שוב מיושבים דברי הי"מ גם מהקושיא מגמרא, שהרי הי"מ ס"ל שהאדון יכול לתת מתנה לעבד, ופירשנו בסברא שעד כמה שהמונע מופקע מרבו, השליטה מתיחסת לעבד. וקשה הלא בגמרא מבואר שולולא באין כאחד יד העבד כיד רבו – ואמאי, הלא רבו מופקע משליטה. אך עתה ניחא, שסברת הי"מ נאמרה רק לגבי הלכות קנין יד בדיני קנינים, על זה אמרינן דההשתלטות המופשטת מתיחסת לעבד הגם שהיד החומרית היא שייכת לאדון, אבל בגט שחרור היות ואנו רואים בתוס' ורא"ש דלא סגי בהשתלטות המופשטת אלא יש דין 'ונתן בידה', כלומר בתוך רשותו החומרית של העבד, א"כ עדיין קיים החסרון דיד העבד כיד רבו, דהיד החומרית נשארת יד של האדון. ולכן שם חייבים להגיע לדינא ד'באין כאחת'.

ד והנה האמר"מ (כה) כתב להוכיח כהי"מ, בהקדם דברי קצוה"ח (ה) על הא דאמרינן גטו וידו באין כאחד, שלכן יכול ליתן גט ביד עבדו, והקשה הקצות הלא זה פשוט שהכותב שטר מתנה לחברו ויניח השטר בתוך החצר שאותה הוא בא ליתן לו, ודאי לא נימא דגטו וידו באין כאחד, שהרי אין התחלה לקנין דהא הניח השטר בחצר של עצמו ואיך יקנה השני את השטר. וא"כ מה הפשט בגמרא דבשטר שחרור אמרינן גטו וידו באין כאחת, הלא כשנתן הגט ביד העבד אכתי לא הוציא הגט מעצמו. ותיירץ הקצות שיש להבחין בין שטר מתנה של חצר לגט, דבגט אין צריך לקנות את הגט אלא סגי בנתינה, ואילו בשטר מתנה המקבל צריך לזכות בשטר, וע"כ אין שייך באין כאחד שכ"ז שהחצר לא שלו לא קנה

שצריך לזכות בסודר, שהנדון בגמרא הוא אם קונה לגמרי או רק כקני ע"מ להקנות, אבל בלא שום קנין בסודר לא חל הקנין. ותימה גדולה על דבריהם. והדרה הקושיא על הרמב"ן.

ה אכן צריך להבין את עיקר דברי הקצוה"ח, כפי שתמה הגרא"ו, מה ההפרש בין זכיה לנתינה, סו"ס כל זמן שלא נשתחרר גם נתינה ליכא דהא ידו כיד רבו. והארכנו לבאר במקום אחר, דהנה עיקר הנחת הקצות שהאשה לא צריכה לזכות בגט אינה פשוטה, וכפי שהוכיח הגרש"ק שצריכה לזכות מהא דגטין (ג), הרי זה גיטך והנייר שלי אינה מגורשת, הגם שנתן לה את הגט רק שעייב את זכייתה בנייר. וראינו שאמנם אין הדברים פושטים והאו"ש הביא מהירושלמי שצריכה לזכות בגט, ופשטות הדברים כבאור האו"ש, שסוף דבר צריכה האשה לזכות בגט ובאל"ה אינה מגורשת, אלא שזכייתה בגט לא נעשית בדרכי הזכיה הרגילים אלא כלשון הירושלמי שהתורה זיכתה לה, כלומר מצד הבעל נדרש רק לעשות מעשה נתינה, וכל שמצדו עשה מעשה נתינה שוב התורה מקנה לאשה את הגט וממילא היא מתגרשת, אבל אם בסופו של דבר הוא לא מאפשר לה לזכות בגט לא תתגרש, אך אם הוא מצדו לא מפריע התורה מזכה לה. ולכן גט על איסור"נ כשר, הגם שאין זכיה בדרכי הזכיה הרגילים אבל כאן התורה מזכה ובלבד שהבעל מצדו עשה נתינה כהלכתה. וראינו מהלך נוסף ואכ"מ.

ושם הראנו שיש שיטה מחודשת של כמה מגדולי הראשונים, רש"י רמב"ם רי"ד ומאירי, שנתינה של גט לא צריכה להיות נתינה הראויה לקנין וסגי במה שהגט נמצא בשליטתה במציאות, כגון מה שכתב רש"י (בגטין עה) דלריו"ח אם זרק גט ברה"ר וקרוב לה יותר מלו, הגם שהוא חוץ לד' אמות קונה, והרי בדיני ממונות אין כזה קנין. ואמנם דעת רוב הראשונים דתקנתא דרבנן היא אבל ברש"י שם פשטות הדברים שזה דין תורה, וכן למד הפנ"י שם. והרי"ד על הגליון שם נוקט להדיא כרש"י, ומבאר דגט שאני שהאשה לא צריכה לקנות את הגט, והראיה ממה שמתגרשת בעל כרחה, אלא שתהא מצדו נתינה בשליטתה, ולכן מהני אפילו בק' אמה. והתורי"ד הולך לשיטתו (בקדושין ח), שהמגרש את אשתו ואמרה לו שיתן הגט ע"ג הסלע מגורשת. והרי בהלכות קנינים לא מהני, הרי שיטתו שאין צריך נתינה הראויה לקנין. והרמב"ם פסק כרב דמאה אמה לא מועילים מדאורייתא אבל ד' אמות מועילים מדאורייתא ואף ברה"ר. וכבר עמדו הראשונים הלא קנין ד' אמות אאמד"ר ורק בסימטא, ואיך מועיל בגט וברה"ר. אך בהכרח דס"ל להרמב"ם שבגט סגי בנתינה של שליטה מציאותית ולא בגדרי קנינים. וכך מבאר במאירי (בב"מ י ובעוד מקומות) שהולך בשיטת הרמב"ם שא"צ נתינה הראויה לקנות אלא סגי בשליטתה.

זאמרנו שלמרות שרוב הראשונים חולקים וסוברים שצריך נתינה הראויה לקנין, אך גם הם מודים שמה שנצרך בעצם זה נתינה בשליטתה, אלא שהשליטה נמדדת בגדרי קנינים, שזהו ענין הקנין, השתלטות על הדבר וכנ"ל. ואם כן קוטב הדברים הוא שלא נצרכת תוצאה של זכיה מצד הבעל, ומצדו סגי בנתינה ורק התורה מזכה את הגט, וממילא די שמצדו הבעל עושה מעשה של השלמת האשה על הגט, ובהנייר שלי אין מעשה השלמה.

חאם כן הרי זה עומק דינא ד'באין כאחת', והלא זה סתירה הגיונית כנ"ל – אך כיון שבגט סגי במעשה השלמה מצד הבעל או האדון מובן דמהני, שנכון שמצד התוצאה הרי לא הביא לתוצאה

דבאבנ"מ (קלט סקי"ג) הביא הוכחה ליסודו הנ"ל, לחלק בין גט שחרור דסגי בנתינה דאמרינן באין כאחד, לבין שטר מתנה דקנינים, דהרמב"ן (יבמות מז) צדד שישראל שיש לו קנין הגוף בגוי, קודם שהטבילו לשם עבדות, שאינו כעבד כנעני לענין איסורין ומצוות ויש בו רק קנין ממוני, אם רוצה לשחררו במצב זה ע"י שטר, לא יועיל ליתן השטר ביד הגוי שהרי ידו כיד רבו, דקנין קנין הגוף, ורק בעבד כנעני גמור אמרינן 'באין כאחת' דילפינן מאשה, אבל כאן שמדובר בשטר קנין ממוני דעלמא, על זה לא אמרינן באין כאחד, ויצטרך לזכות לו השטר ע"י אחר. הרי מפורש שהחילוק הוא בין גט-איסור לשטר-ממון, כהקצות, ולא כהבחנת האחיעזר בין הקנאה חדשה להסרת מונע, דהא הכא גם כן יש לגוי קניין בעצמו ורק בעלות ישראל היא שמפקעה את קניינו בעצמו.

ואמנם היה אפשר לומר שצדקו דברי האחיעזר בדעת הרמב"ם, דהרמב"ן שם כתב שמדברי הרמב"ם מדויק שלא כדבריו, אלא גם בגוי הקנין קנין ממוני לישראל מהני נתינת השטר בידו. והאחרונים נתחבטו במקורו, ובאבי עזרי הראה להרמב"ם בפ"ה עבדים ה"ג, שכותב שעבד כנעני משתחרר בשלישה אופנים, בכסף, בגט שחרור שנותנו לידו או בראשי אברים, ובה"ה כתב שזה רק בע"כ שמל וטבל אבל בגוי הקנין בגופו רק קנין ממוני לא יוצא בראשי אברים, ומשמע דבשטר הניתן בידו יוצא. הרי היה אפשר לומר שסברת הרמב"ם כמו שכתבו האחיעזר והחזו"א שבסילוק המונע אמרינן באין כאחד אפילו כשצריך זכיה בשטר.

אכן נראה שגם הרמב"ם סובר כחילוק הקצות שבמקום של הקנאה לא אמרינן באין כאחד, כי שיטת הרמב"ם (עבדים ה"ג) שהעבד לא משתחרר בק"ס [ומפרש ההיא דכומתא באופן אחר], וכבר ביארנו טעמו באריכות במקום אחר דאזיל לשיטתו שק"ס אינו מתורת כסף אלא קנין בפנ"ע של מעשה גמירות דעת (דלא כשיטת התוס' בגטין לט, ואכ"מ), והנה שיטת הר"ח (מובא בריטב"א קדושין כב), שאמנם לא משתחרר בק"ס להפקיע קנין איסור שלו – וטעמו ביאר הריטב"א כי סובר שק"ס לא מתורת כסף – ואולם קנין הממון אכן נפקע בק"ס, כי לגבי קנין ממוני כמו שיכול להקנותו בסודר לחברו כך יכול להקנותו לעצמו בק"ס. והרמב"ם סובר שלא מועיל ק"ס גם לקנין ממוני. והמוכרח לבאר בשיטתו משום דיד העבד כיד רבו, דאין לו יד לזכות עצמו מרבו, ולכן לא מהני כלל קנין סודר בעבד. והנה סברת הר"ח דמהני לקנין הממוני, על כרחך משום שדנים שחרורו וידו באים כאחד, וכהאחיעזר שגם במקום שצריך זכיה אמרינן באין כאחד, אבל הרמב"ם שלא קיבל זאת, הרי מוכח דס"ל כהקצות שבדיני זכיה וקנינים א"א לומר באים כאחד, ובהכרח שצריך לפרש באופן אחר לשיטתו. ואכ"מ.

עב"פ ברמב"ן מוכח ודאי דלא כהאחיעזר, כפי שהוכיח האבנ"מ, והרי גם הוא חולק (בקדושין כג) על הי"מ וס"ל דלא מהני נתינת הרב לעבד, וא"כ איך יתרחק ההיא דכומתא, והלא אם לא מהני הקנאת הרב לעבד, איך תשתחרר השפחה, הלא צריך זכיה בסודר ולא שייך 'באין כאחת' במקום דבעינן זכיה. ואמנם באחיעזר רצה לצדד שבק"ס סגי בנתינה של הסודר ולא צריך זכיה בסודר, ואז דמי לגט, וכך גם נקט הגרנ"ט בריש קדושין, אך דבריהם מוקשים מאד, כי בסו"פ השותפין בנדריים מפורש

שהוא פועל את קניין החפץ לקונה, כך פועל להקנות את הכסף למוכר. ויש להביא לזה הוכחה מק"ס, שאמנם צריך הקונה לזכות בסודר אבל דרכי הזכיה בסודר אינם בדרכי הקנינים הרגילים אלא בעצם מעשה המקח, דהמאירי (ב"מ מח) כתב שאי אפשר לעשות ק"ס באיסוה"נ משום שאינו חשוב דהוי כמוריקא. ויש לשאול מדוע לא אמר טעם מוכרח יותר, משום שאין זכיה באיסוה"נ – אך התשובה שהזכיה לא נעשית בדרכי הזכיה הרגילים, ועל כן אילו כלי של איסוה"נ היה נחשב, שייך שפיר להשתמש בו כסודר, כי המוכר מצדו נתן דבר חשוב והקונה קנאו ממילא על ידי קיום המקח.

ולפי"ז לא קשה מכומתא, שאף כי צריך לזכות בסודר אך היות והזכיה לא נעשית כקנין חפצים אלא מכח עצם מעשה נתינת הסודר, [כאמור, שמעשה הקניין עצמו מקיים את קנין הכסף או הסודר למקנה] הרי ממילא כל מה שנצרך הוא מעשה נתינה מצד המקנה, ועל כן שייך לדון באין כאחד, וכפי שנתבאר גבי גט, שזהו עיקר הדין ד'באין כאחת', שכל מקום דבעינן רק מעשה מצד המקנה, ותוצאת הקניין נפעלת ממילא, מהני כשנתן ליד עבדו, דסו"ס יש כאן מעשה נתינה מצדו. ואולם בקניין שטר לא אמרינן כן, דקניין השטר לקונה הקרקע אינה חלה על ידי קנין הקרקע, אלא בעינן שיקנה את השטר באחד מדרכי הקנינים, ורק על ידי הזכיה בשטר נקנית לו הקרקע כשלב שני.

של שליטה, שכל עוד החצר אינו של העבד אין תוצאה של שליטה, אך סו"ס האדון מצדו עשה מעשה של השלטה, שנותן לידו במטרה שישתחרר, ולכן אומרים 'באין כאחת', שרואים זאת כמעשה של השלטה, מעשה שהתורה תגרום כאן שליטה וזכייה. ובכה"ג דסגי במעשה השלטה שפיר אפשר לדון באין כאחת. משא"כ בכגון קנייני ממון.

וא"כ נבוא לתרץ לפי זה גם ההיא דכומתא, איך מהני 'באין כאחת' והלא מיירי בקנינים, בזכית הסודר – אך הנה כבר התקשה הגרנ"ט (ריש קדושין), דבגמרא בגטין שם מבואר שאף בכסף קדושין מועיל לריו"ח מאה אמה, ולרש"י זה מדאורייתא. וקשה, בשלמא בגט סגי בשליטתה, אבל בקנין כסף הלא צריכה לזכות בכסף והרי זה צריך לדון בגדרי קנינים. והגרנ"ט רצה לחדש שבקדושין לא צריכה לזכות בכסף אלא סגי בנתינה, וצדד עוד לייסד כן גם בקנין כסף של ממונות, שאין צריך המוכר לזכות בכסף, וכן בק"ס (כהאחיעזר הנ"ל). אלא שהדברים קשים להולמם.

והמהזור בזה מש"כ בשערי חיים (בקדושין יח), דודאי בקנין כסף צריך לזכות בכסף, אבל הזכיה של המוכר בכסף לא נעשית בדרכי הזכיה הרגילים, ואין צורך במעשה הגבהה וכד' אלא זוכה מכח עצם הטכסים של מעשה הקנין, שמעשה הקנין, כמו

